

הערות.

- א. כענין זה כתב הרב המחבר ז"ל במליצתו הנחמדה "כתר מלכות" וז"ל: "כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין איש וכו' ומי יגיע לחכמתך בתוך לנפש כח הדעת אשר בה תקועה ויהי המדע יסודה", ע"ש.
- ב. לשון זה מורגל אצל חכז"ל אנשי התכונה כותבי ספרי המוסר כמו שכתב הגאון רבינו סעדיה ז"ל בספרו היקר "האמונות והדעות" (דפוס קראקא משנת תר"ם לפ"ק דף כ"ב) וז"ל: ובעלי השגות משתדלים לקיים שני שרשים זה הפך זה מתפרדים נמוגו והיה העולם. ועוד הרכה פעמים תמצא המלה הזאת בספרי מוסר והוראתה כמו בתלמוד אילימא לדבר הרשות מי מצו נפקי והכתיב שרוך אגן הסהר אל יחסר המזג (שה"ש ז', ג.) אלא פשיטא לדבר מצוה וכו' (סנהדרין י"ד, ע"ב.) ופי' הערוך ערך מזג כשם שיון מוזג שני חלקים מים ואחד יין כך א"א שתהא לשכת סנהדרין בלא שלישיית סנהדרין וכמה כ"ג כנגד סנהדרין קמנה, ע"ש וע"ע בפסחים (ק"ד, ע"א.)
- ג. החכם השלם מוה"ר ליבש דוקעס ע"ה כתב בספרו משה בן עזרא דף מ"ב (דפוס אלטונא משנת תקצ"ט לפ"ק.) וז"ל שהרב המחבר ז"ל הביא במליצתו "כתר מלכות" עוד פעם אחת יגרות פנינות" לכן צריך לפ"ד לתקן גם כאן: "מדברות פנינות" (עיי' בשינוים סימן ט"ז.) אבל לפי הכ"י אשר לפני המאמר נכון והוראתו נפש המדברת (אינמעללעקמואליאטאט) ועיי' עוד במלת הגיון לרמב"ם ז"ל (שער י"ד, סימן כ.) החכם השלם החוקר האמיתי הרב מוה"ר יחיאל מיכל זק"ש ז"ל בספרו היקר "מליצת היהודים בספרד" תרגם: "כלם נזרות פנינות": "בילדונגען, לויטער צארט" ע"ש דף י"ד שורה שט"ט.
- ד. וזה הוא כפי מאמרם חביבין ישראל יותר ממ"ה שישראל אומרין שירה בכל שעה וכו' (חולין צ"א, ע"ב.).

ת"א) בנ"ד כבוד לעצלה כתיב. תיב) כל המאמרים מן ויקיים עלינו עד וירבו דעת וחכמה וגם הטילוק חסרים בנדם ובלי ספק הוסיף אותם איזה סופר. ומה שכתב כאן הארבעה ועשרים זהו כלי ספק מעות המעתיק ועיי' בפנים דף מ"ו.

ה. לדעת המחבר לא הסכים המשורר הגדול הרב ר' יהודה הלוי ז"ל בספרו הכוזרי (בהוצאת קאססעל רפוס לייפציג דף ר"ט) וז"ל: ולא גזרה החכמה שיברא מלאכים בארץ, אבל אדם מזרע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות וכו' (ע"ש מאמר ג', סימן ז"ו).

ו. לפי ענין נראה שהמלה הפלכיים נגזרה מלשון ארמי פלך שהוראתה כפר או מושב חדש ותמצא אותה הרבה פעמים בתלמוד, שלשת הנפת (יהושע י"ז, י"א) ת"י תלתא פלכין ואח"כ נבנה ממנה שם חדש בזמן בעלי התכונה וכן כתב רבינו בחיי בספרו היקר והנכבד, ספר תורת חובות הלכות בשער היחוד" פרק ז' וז"ל: וצורך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם, וגם המשורר הגדול הרב ר' יהודה הלוי ז"ל בספרו הכוזרי מאמר א' סימן צ"ה כתב וז"ל: אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו עבר וכו' ועבר היה סגולת שם ושם סגולת נח מפני שהוא יורש הפלכים כך היא הנוסחא אצל הרב נתניאל בן נחמיה כספי ז"ל, אצלינו הנוסחא, האיקלימס" והכל הדי, וכן שר המשורר האלקי הגיל במליצתו היקרה "ציון" למ"ב: חיי נשמות אויר ארצך מפני דאוירא דא"י מחכים (עיין ב"ב, קנ"ה, ב.) ואין כאן מקומו בענין הזה להאריך.

ז. מכאן משמע שהרב המחבר ז"ל לא הסכים לדעת רבינו סעדיה גאון ז"ל מפני שהגאון, בהאמונות והדעות" דף מ' כתב וז"ל: ואלה סכלים מכל מי שקדם בעבור דברים אני אספרם ואבארם עליהם, עזבו בהם דרך הראיה ותעו מדרך האמת וכו' ע"ש.

ח. למען שלא תהא האמת נעדרת ולמען כל אחש למתלבש במלית שאינה שלו אודיע בזה שכבר עלה על גפי מרומי קרת הרב הרד"ק נ"י זהו מוה"ר דוד קויפמאן מורה בבית המדרש הרבנים כבודאפעשט יע"א בספרו היקר: "החושים" יצא לאור בשנת תרמ"ד כבודאפעשט לדבר בענין הזה ואני מבורו שאבתי, ושם בספרו הביא המחבר הגיל (דף י"ז) שידידיה האלכסנדריא היה הראשון בספרתנו שרמז כפי דרכו לעשות הכתובים כמין חומר ומגבלתו עשות בו כוונים לדבריו בענין החושים ואמר: מאתו נפרדות את ארבע היסודות וממנו נתרים את חמשת המלכים, בזה כיון על דברי התורה בבראשית: ארכעה מלכים את החמשה (בראשית י"ד, ט'), ובלי ספק קבל ידידיה החקירה הזאת מארכעה יסודות וחמשה חושים מהיונים. המחבר את ספר היצירה לא ידע עוד מאומה ממספר החושים וכחותיה שהם חמשה (עיין בהחושים לרד"ק נ"י דף ל"ג). לפי דעת החוקר הקדמוניות ההם הגדול המפורסם מוה"ר יום טוב ליפמאן צונץ נ"ע בספרו על הדרשות (דף קע"ה) נתחבר הספר היצירה בזמן הגאונים ע"ש. אמת שבמדבר רבה (פרשה י"ד, סימן י"ב) הביא המחבר המדרש את ה' הרגשות וה' מורגשת ואילו הן לפי פ"י בעל מתנות כהונה ה' חושים שבהם אדם מרגיש הכל והן חוש הראות, וחוש השמע, וחוש הריח, וחוש המעם, וחוש

המישוי, אבל לפי דעות החוקרים הנאמנים נתחבר המדרש במדבר רבה במאה השמונה לה' אלפים. הראשון היה כתובם הגאון החכם הכולל וכו' מוה"ר צבי הירש חיות זצ"ל שכתב במבוא למדרש רבה וז"ל: במדרש רבה הוא על פי הרוב מלוקט מגמרא בבליית ומדרשות הקודמת ובפ"ד נזכר שמה ארבעה סבעים וחמשה הרגשות וחשבון הישמעאלים ע"ש, בענין חשבון הישמעאלים טעות נפלה בדפוס וצ"ל פרשה י"ג, סימן כ' וז"ל המדרש שם: רוח הדרום אומרת אני מביאה גלות תימן וגלות הגרה ע"ש ופי' המפרשים שם הוא דוחק גדול. לפי דעת החוקר צונץ נתחבר המדרש כמו שהזכרתי לעיל, עיין בספרו על הדרשות (דף רע"ב, רע"ג), וגם אמ"ר הגאון שי"ר זצ"ל הסכים לדעתו עיין בספרו היקר ערך מל"ן ערך אפמרתא, (סימן ט', דף קע"ג) גם רבינו סעדיה גאון ז"ל ב"האמונות והדעות" בסוף מאמר ראשון חדוש (דף מ"א). הזכיר הרגשות האדם והצמרפותם אל העולם בכללו ובפרטיו מן נפש האדם ותעודתה. וכמאמר השני אחדות (דף נ"ח) כתב הגאון וז"ל: והתבוננתי כמאמר הזה ומצאתי שיש למדבר עמם שיאמר להם, וכבר מצאנו התועלת והנוק שנקבץ אל חמשה חושים וכו' ע"ש.

ט. הוראת המלה גלגל ידוע (ספאָרע) ומורגל אצל הכמז"ל בעלי התלמוד ובעלי אנשי התכונה כמו: חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין פי' רש"י כמין אופן ברקיע שהמזלות נתונים בו ע"ש (פסחים צ"ד, ע"ב) ואכ"מ להאריך.

י. זהו לשון מקרא כמו להניף אתו תנופה (ויקרא ז', ל"ג) ולשון תלמוד כמו מלית המנפנת פי' הרמב"ם שתחזיקה הרוח באויר כמו קובה (אהלות פ' ח', משנה ה')

יא. גם זהו לשון מקרא כמו גרסה נפשי לתאבה (תהלים קי"ט, כ'). מלה הונחה בשפת הארמית על שנון וחזרת ההלכות; לפי דעת החוקר האמיתי הגאון מנה"ר נחמן קראכמאל זצ"ל נוסד המזמור קי"ט נגד הצדוקים כי הנה המתבונן בכתובים היטב יראה וישפוט שיש בכל המזמור ויכוח ותלונה על פוקרים תועים בפירוש התורה שבכתב ושבע"פ עיין בספרו היקר מורה נבוכי הזמן שער י"א חקר אבות סימן י"ג, וגם בעלי התלמוד השתמשו במלה זו כמו: לא הוה פסק פומיה מנירסא (שבת ל', ע"ב).

יב. שם מטבע וזהו איסר האיטלקי As Italicus פרש"י ודמיו שמונה פרוטות עיין פרק א', משנה א' בקידושין.

יג. לשרש **ראָה** הוראותיו אחד עשרה. א) עיקר ענינו הבטה ע"י חוש העין בקשור את או בכנוי כמו: ראה יעקב את רחל (בראשית כ"ט, י'); ב) קרוב לשרש ידע כמו: ראה את כל מאומה (שם ל"ט, כ"ג); ג) ראות השכלית לדבר מה כמו: מה ראות כי עשית את הדבר הזה (שם כ', י'); ד) בקשור אל ענינו ראה לתוחלת כמו: ועיניו אל קדוש ישראל תראינה (ישעיה י"ז, ז'); ה) ובקשור בי"ת ענינו ראה לדבר בעין כמו: לראות

בכנות הארץ (בראשית ל"ד, א'; ג') ענינו ידיעה והכרח דבר הבאה לאדם ע"י חוש אחר זולת העין; או תרגומו לפי הענין למשל ע"י חוש השמע לראות מה יקרא לו (שם ב', י"ט). ענינו לשמוע, וירא יעקב כי יש שבר במצרים, ר"ל שמע (שם מ"ב, א'). וכל העם ראים את הקולות ר"ל שומעים או התכוננו כמו שפי' הספורנו ע"ש (שמות כ', מ"ו); (ז) וע"י חוש חרנשה כמו: חמותי ראיתי אור (ישעיה מ"ד, מ"ו). ומזה לענין תענוג כמו: ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת מ', מ'); (ח) וע"י הנסיון כמו: וירא כי לא יכול לו (בראשית ל"ב, כ"ו); (ט) ע"י השכלה והתכוננות כמו: ולכי ראה הרבה חכמה (קהלת א', מ"ו); (י) לכן גם כן ענינו שפט כמו הביטו וראו (איכה א', י"ב); (יא) וגם הוראתו בחירה כמו: אלדים יראה לו השה (בראשית כ"ב, ז), לשרש **שמע** יש לו ג"כ ארבעה הוראותיו. א) ענינו שמיעת האזן בקשור את, כמו: את קולך שמעתי (בראשית ג', י'). בקשור האומר או המדבר כמו: שמעתי אומרים (שם ל"ז, י"ו). ובקשור כי כמו: וישמע אברהם כי נשבה אחיו (שם י"ד, י"ו). ולפעמים גם בלי קשור כמו ושמע השומע (ש"ב ז', י"ט). ובקשור אל או אות למ"ד ולרוב פעמים בקשור ב' כמו ולא שמע אליה (בראשית ל"ט, י'). שמעת לקול אשתך (שם ג', י"ו). שמע בקולה (שם כ"א, י"ב); (ב) ואם השומע הוא השם ית' ענינו תמיד קבלת התפלה או הזעקה או הבכי כמו: כי שמע קול בכי (תהלים י', י"א), צעקו וד' שמע (שם ל"ד, י"ח); (ג) ענינו הכנה ובא תמיד בלי קשור כמו: אשר לא ישמע שפת רעהו (בראשית י"א, ז). כי שומע יוסף (שם מ"ב, כ"ג); (ד) ענינו הקשבה כמו שמע ישראל (דברים ו', ד'). לשרש **ריח** יש לו שתי הוראות. א) מורה קבלה ורציו ואהבת כמו: ריח הניחוח (בראשית ח', כ"א). או ב) לעורר שנאה כמו: הבאשתם את ריחנו (שמות ה', כ"א), לשרש **מעם** יש לו שלשה הוראות. א) ענינו בחינת גשמי בהבחנת המר והמתוק כמו: ומעמו כצפיחית ברבש (שמות מ"ו, ל"א); ב) בחינת רוחני ושכלי על המזב והרע או על דבר הנאה והמנונה כמו: וישנה את מעמו (ש"א כ"א, י"ד). וברוך מעמד (שם כ"ה, ל"ג). טוב מעם ודעת (תהלים קי"ט, ס"ו); (ג) שמו"ו וענינו משפט וגזר דין כמו: מטעם המלך (יונה ג', ז'). ומעם זקנים יקח (איוב י"ב, כ'), לשרש **משש** הוראתו תפישת דבר ביד או בפגישת גוף בגוף כנגיעה כי ע"י הנגיעה ירגיש מה הדבר כמו: גשה נא ואמשך (בראשית כ"ז, כ"א) או עפ"י כח המדמה כמו: וימש חשך (שמות י', כ"א).

י"ד. גם זהו לשון מקרא כמו וצודה לי ציד (בראשית כ"ז, ג'). ולשון תלמוד כמו אין צדין דגים מן הביכרים (ביצה כ"ג, ע"ב).

ט"ו. גם זהו לשון מקרא ואד יעלה מן הארץ (בראשית כ" ו').

ט"ז. המלה סוג הוא שם המורגל אצל אנשי התכונה והכמי המוסר והוא שם להגיון ולדיבור על ענין הכולל תחתיו מינים רבים כמו סוג הצמח

הכולל תחתיו מיני אילנות שונים ומיני ירקות וזולתם (גאמטינג) ועיין במלות הגיון (שער י', סימן ג').

יז. גם זהו לשון מקרא כמו: מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א, י"ד). ולשון תלמוד כמה מלמד שכפה הקב"ה הר כניגית (ע"א ב', ע"ב). יח. וכן הוא נכון כאשר הנוסחא בנדרס, ונפשנו קצה בלחם הקלקל ת"י ונפשנו קנתת במנא (כמדבר כ"א, ה'). יט. זהו כפי מאמרם והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (אבות פ' א', משנה ט"ז).

כ. הוראת המלה היא רשע. ומגורת רשע היא תבואנו תרגם הארמי חריצוצא דרשיעא היא אתיא ליה (משלי י', כ"ד).

כא. הפילוסוף אפלטון נולד באתינא והיא היתה עיר הגדולה של היונים הקדמונים שליט שנה קודם החורבן ב"ש ומת בן פ"ב שנה ביום הולדתו. הוא היה רבו של אריסטו. אפלטון היה מאמין באחדות הבורא וממנו נתפשט הרעה שהנפש אינה מתה לעולם. והוא היה למד שהאל סבות כל הסבות, מתוך כך נכשלו רבים ונתנו את נפשם לחקר על עניני הטבע ע"י התבוננות בעומק סוד והרמוז ועיין מה שכתב בענין הזה החוקר המפורסם הרב מ"ה נחמן קראכמאל נ"ע בספרו היקר מורה נבוכי הזמן שער א', סימן א', וב' ושער ט"ז ושם תמצא גדרים והצעות להאמונה ולחכמה.

כב. כחטא עון מרגלים אמרה התורה במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מכן עשרים שנה ומעלה וכו' (במדבר י"ד, כ"ט) ובירושלמי (ביכורים פ' ב', הלכה א'). תניא וכו' ימי שנותינו בהם שבעים שנה (תהלים צ', י'). צא מהן עשרים שנה שאין בית דין של מעלה עונשין ובורתין ע"ש. ובברכה (פ' חיי שרה, פ' נה). תניא בת כ' כבת ז' לגוי, בת ק' כבת עשרים שנה לחטא. ובב"ב (דף קנ"ה ע"א). תניא איתמר קמן מאימתי מוכר בככסי אביו פי' רש"י קמן היורש נכסי אביו שמת, ר"ל שהיה קמן בשעת מיתת אביו וכו' ורב הונא בר חיננא אמר רב נחמן מכן עשרים שנה, ע"ש. וכן פסק הרמב"ם (הלכות מכירה פ' כ"ט, סימן י"ג) וז"ל בד"א בקרקע שלו (שייך עוד לסימן י"ב) אבל קרקע שירש מאבותיו או משאר מורישיו אין ממכרו ממכר עד שיהיה בן עשרים שנה ע"ש. כמסכת אבות (פ' ה', משנה כ"ד) תניא וכו' בן שמונה עשרה לחפה בן עשרים לדרוף. בש"ס דרין גירשם המשנה בשם התנאי ר' יהודה בן תימא ובמחזור ויטרי (דף תקנ"ג) הגירסא שמואל הקטן אומר ע"ש ופי' רבינו שמחה נ"ע וכו' כמו שמצינו וכו' עשרים לדרוף שמרדפים אותו מן השמים ומענישין אותו, כך קבלתי ולבי מהסם. ואכ"מ להאריך וכבר און' וחקר בענין הזה החוקר הקדמוניות המפורסם לשם ולתהלה הרב המופלג מה"ר ל"ג ע"א אב"ד בק"ק סעגדין בספרו היקר חיי האדם (דיא לעבענסאלמער) דף קנ"ז.

כג. זהו לשון מקרא כמו: הוא עשך ויכננך (דברים ל"ב, ו'). ולשון

תלמוד כמו: מלמד שברא הקב"ה כונניות באדם פי' רש"י שברא להם בסיס לישב עליו ואם ירדו מבסיסן שוב אין מתיישבים (חולין נ"ו, ע"ב).
 כד. זהו לשון תלמוד כמו: הציקנין שורפין אותו לפני הכירה מפני שהן צרי עין כן פי' הערוך ערך צקן (פסחים דף פ"א, ע"ב).
 כה. הפילוסוף סוקראט' רבו של אפלטון נולד ג"כ באתינו ד' מאות שנה קודם החורבן ב"ש ומת בן ששים ותשעה שנה בבית הסוהר מפני שאחד מתלמידיו הלשין עליו שהיה לועג על אלילי ארצו. על טבעתו היה חרות: „האוהבת של האדם היא החכמה“.

כו. הפילוסוף אריסטו נולד ג"כ באתינו שי"ד שנה קודם החורבן ב"ש לסוף ימיו ברח משם למען שלא יהיה מנת חלקו כגורל סוקראטיס, כי מצד קנאה אמרו שהיה לועג על אלילי ארצו ומת בן ס"ב שנה בשנת רנ"ב קודם החורבן ב"ש. הפילוסופים אפלאטון וסוקראטוס היו רבותיו והוא לא היה נוטה לדעת רבותיו בענינים הרבה.

כז. אלכסנדר המוקדן נולד בעיר פעללא ביום כ"א לחודש יולי (תמוז) רפ"ו קודם חורבן ב"ש, בתחילה היה הפילוסוף אפלאטון רבו ואחר מותו למד אצל אריסטו. בן עשרים שנה עלה למלוך וכל מעשה תקפו וגבורתו הלוא המה כתובים על ספרי דברי הימים, והוא היה אוהב ישראל ואמ"ר הרב הגאון שי"ר זצ"ל כתב באריכות בענין הזה בספרו היקר והנכבד בערך מלין דף ס"ו—צ"ח ע"ש. אלכסנדר מת בן ל"ב שנה ביום י"ג לחודש יוני (סיון) בשנת רנ"ג קודם החורבן.

כח. למלך ארדשיר הראשון ממלכי פרס החדשים קראו הסוריים אריוך והוא מלך משנת קנ"ז עד ק"ע אחר החורבן ב"ש וארדשיר השני מלך רק שנה אחת, ועיין בערך מלין ערך ארדשיר דף קצ"ה, וערך אריוך (דף קצ"ז ודף ר"א). והוא היה אישר בימיו התחילו את השחוק האשק"אקש לשחק.

כט. גם זהו לשון מקרא כמו: אנדיל המדורה ר"ל השלחבת (יחזקאל כ"ד, ט'). וגם בלשון תלמוד רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש פי' רש"י מפרש בגמרא מדורת אש לשון היסק גדול (ר"ה פ' ב', משנה ב').
 ל. הפשתי ביגיע רבה למצוא את שם הפילוסוף נמזהר בספרי קורות העמים ולא מצאתי, אולי יתן איש מבקר את עיניו עליו כי אין לי בענין זה רק אמצעים מעטים.

לא. הפילוסוף לוקמאן היה אחד מן חכמי הערביים הקדמונים, זמן חייו לא נודע למחקרים ושמו נודע לתהלה בספרי הערביים וגם מחמד אישר יסד את דת הישמעאלים הביא ממנו בספרו אלקוראן מאמרים הרבה.
 לב. זהו הרב ר' הפין אלקוטי וכאשר אמר לי הרב המופלג מוה"ר בנימין זאב בכרך נ"י מורה בבית המדרש הרבנים בק"ק בודאפעשט יע"א שזה הרב היה מליץ גדול בלשון ערבי ותרגם ג"כ את ספר תהלים מעברי לערבי. ועיין

במזכיר לחוקר קדמוניות להחכם הרב מוהר משה ש"ש סימן י'. לפי דעת הרב רד"ק נ"י מבוראפעשט הוא היה אז בספרד בזמן שהגט"ן משלו שם וקראו מלכותם מלכות הגט"ן המערבית ותקפו בארץ ההיא; ורבים מכני ישראל השתמשו בכינוי התואר השם לכנגד שם משפחתם בשם ארצם כמו: הספרדי הצרפתי האשכנזי, ואקוה שהמוציא מחירו עליו להביא ראיה. בשנת תת"ח אחר החורבן ב"ש נחרב ארצם כידוע מקורות העמים. וע"ע בענין הגט"ן בעקרים מאמר ד"י פרק מ"ג בסוף.

לג. וזהו כמאמר א"ר שמעון בן לקיש וכו' כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא, ומי שאין לו כושת פנים כידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני ופי' הר"ן וכו' ומי שאין לו כושת פנים אינו מזועזע (נדרים כ', ע"א.) ובזמן ההוא רק בני ישראל היו מאמינים באחדות הבורא.

לד. המלה הזאת מורגל אצל חכמ"ל כמו: אחשוורוש מלך הפכפכן היה פי' רש"י חוזר בדיבורו (מגילה ט"ו, ע"ב).

לה. גאלינוס הרופא נולד ס"א שנה אחר החורבן ב"ש ומת בן ס"ט שנה בשנת ק"ל אחר החורבן. לפי דעת הרב מוהר נחמן קראכמאל היה גאלינוס בימי רבי ואנטינוס עיין במורה נבוכי הזמן (שער ה' דף ח'). ועיין עוד בחושים להרב רד"ק נ"י (דף ו', ז').

לו. אריגעניס אחד מגדולי חכמי הנוצרים נולד באלכסנדריא בשנת קמ"ו שנה אחר החורבן ב"ש ומת בן ס"ט שנה בשנת קפ"ד אחר החורבן. בספר הויכוח כנגד הפילוסוף צעלוזים היה נוטה לצד דעת אמונת הישראלית שלא לעשות בבית התפלה לנוצרים שום פסל ומסכה וכל תמונה, ועיין בספרו חלק ג', שער ז', סימן ב', ד'; חלק ו', שער ב', סימן ג'; חלק ז', שער ח', סימן ו'. ואכ"מ להאר"ך בענין הזה.

לז. עיין במוסרי הפילוסופים פרק י"ב. שער ג', סימן א'.
 לח. גם במכתב הפנינים שער הסבל סימן ז' כתב הרב וז"ל: ואמר שתיית סם המות טוב מן הדאגה, וזהו קשה הכנה ואסור לנו לכתוב דברים כענין הזה, ובלי ספק לא כתב הרב את המאמר הזה כאשר הוא עתה לפנינו ורק המעתיקים שגו או הסופרים לא נתנו את דעתם למצא מקור המאמר וזהו עון פלילי. לפי ענ"ד מקור המאמר בבן סירא (מ"א ל"ב.) ושם כתיב: בני הזהר מכקש נדיבות כי טוב מות מחיי עני. ועיין עוד מה שכתב החוקר האמיתי הרב מוהר נפתלי הירץ וויזל נ"ע בבח"ע"ת (חלק ח', דף ש"ך) בענין הוראות הפסוק: ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל היה אדרשנו (כראשית מ', ד'). ולא הסכים בשום אופן לדעת הרמב"ן ז"ל, ע"ש. לט. זהו לשון תלמוד כמו: הפת שעופשו (פסחים מ"ה, ע"ב). לפי דעת מוספ"א הוא ג"כ לשון מקרא כמו: עבשו פרודות (יואל א', י"ז.) ונמצא רק פעם אחת בתנ"ך ואות ב"ת נחלפת לאות פ' עיין שם בערוך ערך עפש.

מ. במלמיום הלפידי האלכסנדריא פילוסוף ותוכן גדול נולד כ' שנה קודם החורבן ב"ש ומת בן פ"ה שנה בשנת ס"ה אחר החורבן ועיין ביוחסין השלם (דף רמ"ה).

מא. עיין בהאמונות והדעות במאמר העשירי הנהגת האדם.

מב. זהו לשון התלמוד כמו הוה לה בני נכפי פ"י הערוך (ערוך כף ו'). שגעון שנופל לארץ, ורש"י פ"י וולדות שמתעברות שם נופלים מחולי שמו פישיאון בלע"ז pie-jean (פֵאללזוכט) כתובות ס', ע"ב. מג. מדברי חז"ל במסכת אבות: ארבע מדות בדעות נוה לבעים

ונוה לרצות יצא הפסדו בשכרו ע"ש פ' ה' משנה י"ד.

מד. כמו שהביא הש"ס (גדרים דף מ"א, ע"א). חזי ליה רבי להווא קצרא איל רבי אתה עשית אותי ואת חייא; ועוד (כתובות דף ק"ג, ע"ב). והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא ע"ש.

מה. להתודע ולהגלות שמגמת חפצי בזה רק להעיר על טעות שהשתמשו בו המתרגמים או המעתיקים. בספרא דאורייתא אחריתי כך קראו חכמי התלמוד את הברית החדשה (עיין שבת קמ"ז, ע"ב) כתיב (מתי ו', י"ב) סלח לנו את חבותינו כאשר סלחנו גם אנחנו לחיבינו זהו לפי העתקת החכם פרנץ דעליטש ע"ה, וברפוס לונדון כתב המעתיק: סלח לנו את חבותינו כאשר אנחנו סולחים לבעלי חובינו. וזה קשה להבין, פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה (תהלים קל"ט, ו'). האנוש מאלוד יצדק, אם מעשהו יטהר גבר? (איוב ד', י"ז) היתכן שאמר האישי למאמינים שיתפללו אל הקב"ה לבקש ממנו סליחה כזה הלשון, שהקב"ה האל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת צריך להביא לו ראייה לסלוח לנו את פשעינו מבני אדם קרוצי חומר? ואכ"מ להאריך. בלי ספק טעות גדול נפל כאן מאת המתרגמים והמעתיקים, כי מיד בפסוק י"ד שם אמר להם: (המחבר הספר מתי כתב ספרו כדעת החכם אַזיביום עיין בהספר קורות אמונת הנוצרים דף ק"ז, קי"ט (בשפת עבר) כי אם תסלחו לבני אדם את חטאתם אביכם שבשמים יסלח גם לכם וכי' וזוה ראייה גמורה שהמחבר הספר הזה כיון לדברי המשנה ביומא (דף פ"ה, ע"ב) ושם תניא עבירות שביין אדם למקום יה"כ מכפר, עבירות שביין אדם לחבירו אין יה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ע"ש, לכן כך צריך לומר: סלח לנו את חבותינו כי גם אנחנו סלחנו לחיבינו! מלת כי בלשון עבר מלת המעס והענין לקשר המשפטים המתיחסים זה על זה וענינו כאן כמו יען המורה הצטרפות המשפטים בבחינת סבה ומסובב כי המשפט הראשון נותן מעם על המשפט הבא אחריו, וגם מלת החבור וענינו להוסיף נושא על נושא, מה שאי אפשר להבין כן כמלת כאשר שזהו מלת היחס וכאשר באה מלת אשר בשמוש כ' מאותיות בכל"ם מורה דמיון והתיחסות. ודי לחכימא!

מו. לפי ענין נראה שזהו לשון מקרא כמו: אל תירא ואל תחת

(דברים א' כ"א) וענינו פחד, וגם לשון תלמוד אשר נתנו חתיתם בארץ חיים
 (יחזקאל ל"ב, כ"ד) אמר רב חסדא זה פרנס הממיל אימה יתירה על הציבור.
 (ר"ה דף י"ז, ע"א).

מזו. עיקר חסר מן הספר לא כנדפס וגם לא בשני כ"י מצאתי את

דברי המשורר.

מח. זהו לשון מקרא כמו: יען התמכרך (מ"א כ"א, כ"ג) ופי' רד"ק
 כאלו מכר עצמו לעשות הרע וכל עסקיו לרע, וי"ת חלף דחשבתא למעבר
 דביש כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע וכו'. ע"ש.

ממ. זהו לשון יוני ורומי ומורגל אצל חכמ"ל כמו שאמר ר' יהודה
 אמר רב שאחותו פודגרא פי' רש"י חולי הוא שאחוזו ברגלים וכו' (סוטה
 דף י', ע"א).

